

Suomalainen vaalitapa eilen, tänään ja (ehkä) huomenna

Hannu Nurmi

Piilevään äänikynnykseen nojaava argumentointi edustaa pitkää perinnettä Suomen vaalilainsäädäntökeskustelussa. Samantapaisia näkökohtia kuultiin jo sadan vuoden takaisessa vaalilakikeskustelussa. Meidän aikamme uutuus on kuitenkin se, että piilevää vaalikynnystä halutaan paitsi laskea pienissä vaalipiireissä myös nostaa suurissa vaalipiireissä. Tätä uutuutta on mielestäni vaikeampi perustella eikä Uudenmaan vaalipiirin jakaminen ole helpoksi osoittautunutkaan. Jos kuitenkin halutaan koko maahan sama piilevä äänikynnys, olisi luontevinta tarkastella maata laskennallisesti yhtenä vaalipiirinä ja asettaa sitten selkeästi määritelty äänikynnys, kuten monissa maissa on tehty.

Vuoden 1906 Suomen suuriruhtinaanmaan valtiopäiväjärjestystä ja vaalilakia on syystä pidetty ennen näkemättömänä edistysaskeleena demokratian tiellä. Euroopassa yleinen ja yhtäläinen äänioikeus yhdistettynä yksikamariseen edustuslaitokseen oli aiemmin kokeilematon yhdistelmä. [1] Epätavallinen oli säännösten laatimisprosessikin. Se tapahtui valtiosäätyjen toimeksiannosta. Säätyedustuslaitos päätti yksin teoin lakkauttaa itsensä ja avata tien uudelta pohjalta tapahtuvaan edustukseen. Tapahtumaa edelsivät Venäjän menetykset Japanin sodassa, suurlakko ja yhteiskunnallisesti epävakaa tilanne niin Venäjällä kuin suuriruhtinaanmaassakin. Keisari Nikolai II:n marraskuun manifesti kehotti säätyvaltiopäiviä valmistelemaan eduskunnan uudistamista.

Vuoden 1906 vaalijärjestelmä

Vuoden 1906 eduskunnan uudistamiskomitea päätyi esittämään yksikamarista suhteellisilla vaaleilla valittavaa eduskuntaa. Perusteluna yk-

sikamarijärjestelmään esitettiin yhtäältä toimeksiannossa esitetty yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen ja toisaalta se, että säätyvaltiopäivien kahden säädyn edustajien valtaosa oli valittu yksikamariseen edustuslaitokseen tähtäävän ohjelman merkeissä. Yksikamarijärjestelmän puolesta puhui komitean mietinnön mukaan myös se, että kansan parhaat voimat saisivat vaikuttaa suoraan eduskuntaan sen sijaan, että ne toimisivat erillisillä menettelyillä valitun toisen kamarin kautta. Enemmistövaalit komitea torjui sillä perusteella, että niissä

”pienemmillä aateryhmillä ei ole muuta keinoa kuin yhtyä johonkin suurempaan taikka myös, kun eivät voi vaikuttaa vaalin tulokseen, olla ottamatta vaaleihin osaa. Muissa maissa saavutettu kokemus todella osoittaaakin, että melkoinen osa valitsijoita, niiden joukossa valtiollisesti valvutuneita sekä kyvykkäitä ja itsenäisiä henkilöitä, sen johdosta pysyttävä poissa vaaleista ja ylipäättään valtiollisesta elämästä, mikä seikka olisi erittäin valitettava maassa sellaisessa kuin meidän, jossa valtiollisia kykyjä on harvassa.” [2]

Vähemmistöön jäi komiteassa myös ehdotus kolmen miehen vaalipiireistä. Enemmistön kannassa esiintyy nykykeskustelussakin tuttu perustelu:

”Mutta jos kohta piireissä, joiden on valittava kolme edustajaa, muutamät harvat mieslukuisat puolueet voivat saada oikeutensa, jäävät sitä vastoin pienemät aateryhmät kokonaan syrjään.”

Todellakin, edustuskyynnys nousisi kolmen hengen vaalipiirissä neljännekseen annetuista äänistä. Komitea suosittikin kansanedustajamääriltään huomattavasti suurempia vaalipiirejä.

”Sen johdosta että jotkut läänit on jaettu kahteen vaalipiiriin, tulevat maan eri osain harrastukset huomioonotetuiksi, samalla kuin jokaisen piirin edustajaluku, joka ainoastaan yhdessä vaalipiirissä on niin vähäinen kuin kuusi, mutta muissa vaihtelee kymmenestä kolmeenkolmatta, kuitenkin on riittävä, jotta pienemmätkin aateryhmät saavat sananvaltaa.” [3]

Tästä ilmenee, että vaalipiirijärjestelmän suunniteltiin pitkälle myötäilevän läänijaotusta kuitenkin niin, että jotkut läänit (Turun, Viipurin, Kuopion, Vaasan ja Oulun) oli jaettu kahtia. Huoli piilevästä äänikynnyksestä oli selvästi komitean enemmistön mielessä.

Edustajamäärältään suuressa vaalipiirissä on kuitenkin välttämättä myös suuri määrä ehdokkaita. Suuria vaalipiirejä vastaan olikin esitetty kritiikkiä mm. ulkomaisiin lausuntoihin viitaten. Komitea näyttänee olleen kritiikistä tietoinen.

”Itsestään on selvää, että jos valitsijan on pakko äänestää jotakin virallista listaa ja nämä sisältävät niin monen ehdokkaan nimet, kuin vaalipiiri saa valita edustajia, vaalipiirit eivät saa olla suuria, jotta ei valitsijain olisi pakko äänestää henkilöitä, joita hän ainoastaan vähän tuntee tai jotka hänelle ovat aivan tuntemattomat.” [4]

Ehdotettu äänestysjärjestelmä onkin omalla tavallaan nerokas. Mikään vaalilista ei saa sisältää enemmän kuin kolme nimeä. Silti vaalipiiristä voidaan valita suurikin määrä edustajia. Kunkin listan takana oli valitsijayhdistys. Äänestäjä äänesti aina jotakin listaa, joko vaalilippuun merkittyä tai itse laatimaansa kolmen nimen listaa. Äänestäjällä oli myös mahdollisuus vetää pelkkä punainen viiva jonkin listan kohdalle, jolla hän antoi äänensä listalle ja samalla hyväksyi valitsijayhdistyksen esittämän ehdokasjärjestyksen listalla. Äänestäjä saattoi kuitenkin myös muuttaa äänestämänsä listan ehdokkaiden järjestystä kirjoittamalla ao. listan ehdokkaille uudet järjestysnumerot.

Järjestyksellä oli tärkeä merkitys vaalituloksen määräytymisessä. Listan ensimmäiselle ehdokkaalle merkittiin yksi ääni, toiselle puoli ääntä ja kolmannelle kolmannes ääntä. Menetely on vielä tänäkin päivänä käytössä tiettyjen monijäsenisten päätöksenteko- ja edustuselinten vaaleissa. Tosin useimmiten tällöin valitsijayhdistysten rooli sivuutetaan ja äänestäjiä kehoitetaan ilmoittamaan kolme parhaaksi katsomaansa ehdokasta paremmuusjärjestyksessä. Näin on menetelty mm. yliopistojen kanslerien vaaleissa Suomessa.

Vuoden 1906 vaalilaki sisältää kaksi suhteellisuusperiaatetta, d’Hondtin säännön ja suurimman jakojäännöksen periaatteen. Molemmat ovat vielä tänäänkin voimassa. d’Hondtin sääntöä sovellettiin kolmen nimen listoihin siten, että eniten ääniä saanut listan ehdokas sai vertausluvukseen listan äänien kokonaismäärän, toiseksi eniten ääniä saanut puolet siitä ja kolmanneksi eniten ääniä saanut kolmasosan. Näiden vertauslukujen

pohjalta määräytyivät sitten vaaliliitossa olevien listojen eli ääniryhmien etusijat toisiinsa nähden. Sama ehdokas saattoi olla mukana useassa kolmen nimen listassa. Tällaisen ehdokkaan vertausluvuksi määrättiin hänen eri listoilta saamien vertauslukujen summa. Tietyn vaaliliiton ehdokkaat pantiin sen jälkeen vertauslukujen mukaiseen järjestykseen. Suurimman vertausluvun saanut ehdokas sai tarkistetuksi äänimääräkseen vaaliliittoa äänestäneiden äänestäjien lukumäärän, toiseksi suurimman vertausluvun saanut puolet siitä jne. Vaalipiirin ehdokkaista julistettiin sitten valituiksi tarkistettujen äänimäärien suuruusjärjestyksessä se määrä ehdokkaita, joka vaalipiiristä oli määrä valita.

Muuan erikoisuus on syytä vielä mainita. Vaalilaki salli nimittään sen, että sama ehdokas oli ehdolla useassa eri vaaliliittoihin kuuluvassa listassa. Tällaisen ehdokkaan lopullinen äänimäärä oli hänen eri vaaliliitoista saamiensa tarkistettujen äänien summa. Tähän liittyy strategisen ehdollepanon taikka ”vaalijuonen” mahdollisuus, jonka prof. Ernst Lindelöf komitean toimeksiantosta kirjoittamassaan muistiossa toteaa.

”Voisi nimittäin sattua, että joku puolue jakautumalla ryhmiin, jotka toimivat näennäisesti toisistaan riippumattomina mutta ehdokaslistoihinsa ottavat osaksi samoja ehdokkaita, saattaisi voittaa useampia paikkoja kuin voimiinsa nähden on oikeutettu saamaan”. [5]

Niinpä Lindelöf jatkaa, että

”...on näyttänyt suotavalta estää tai tehdä tyhjäksi yksinäisten valitsijayhdistysten tai eri vaaliliittojen kesken ... salaisen yhteistoiminnan vaikutus, ja on sitä varten vaalilain ehdotuksen 61 §:ään pantu se määräys, että sitten kuin nämä yhdistykset ja liitot on jaettu mahdollisimman pieniin ryhmiin, joilla ei ole keskenänsä yhteisiä ehdokkaita, niin sellaisen ehdokkaan lopullinen vertausluku, joka on kahden tai useamman samaan ryhmään kuuluvien yhdistysten tai liittojen yhteisesti ehdolle panema, ei saa nousta korkeammaksi kuin jos tämä ryhmä muodostaisi yhden ainoan vaaliliiton.” [6]

Tämän päivän näkökulmasta huomio kiinnittyy kolmen ehdokkaan listoihin ja siihen, että äänestäjällä oli mahdollisuus melko lailla rikkaampaan mielipiteen ilmaisuun kuin nykyisessä vaalijärjestelmässämme. 1906 vaalilain laatijoilla näyttää olleen varsin suuri luottamus äänestäjien kykyyn ilmaista näkemyksiään useamman kuin yhden ehdokkaan osalta. Vielä tärkeämpää; heillä näyttää olleen vakaa pyrkimys mahdollisimman suureen vaalivapauteen. Tätähän ilmentää se, että äänestäjä saattoi täysin vapaasti laatia

kolmen ehdokkaan listan ja antaa sille äänensä. Nimenomaan äänestäjän mahdollisuuksien näkökulmasta nykyjärjestelmämme näyttääkin askelelta taaksepäin.

Nykyinen vaalilakimme

Monia piirteitä 1906:n vaalilaista on toki jäljellä nykyjärjestelmässämme. Maa on edelleen jaetuna vaalipiireihin, vaalijärjestelmä on peruseriaatteeltaan suhteellinen ja äänestäminen tapahtuu pääsääntöisesti siihen tarkoitukseen varatuilla äänestyspaikoilla. Perintöä sadan vuoden takaisesta vaalilaista ovat myös suhteellisuuden tavoittelussa käytetyt laskenta-apuneuvot: d'Hondtin ja suurimman jakojäännöksen menetelmät. Jokapäiväisessä keskustelussa jälkimmäinen yleensä sivuutetaan, koska sen soveltaminen rajoittuu vaaleja edeltäviin väestölaskelmiin, ja koska se suoritetaan virkamiestyönä vailla draamatiikkaa. Silti voidaan kysyä, miksi suhteellisuuden takaamiseksi tarvitaan kaksi erilaista laskukaavaa.

Suurimman jakojäännöksen menetelmä perustuu seuraavaan yhtälöön:

$$P(I)/P = V(I)/V$$

Tässä P(I) on vaalipiirin I paikkamäärä, P eduskunnan suhteellisesti täytettyjen paikkojen lukumäärä (siis 199), V(I) vaalipiirin I asukasluvu ja V Suomen asukasluvu. Määrättäessä edustajapaikkojen jakautuma vaalipiireihin, ratkaistaan tästä P(I).

$$P(I) = P \times V(I)/V$$

On selvää, että näin laskettujen paikkamäärien summa on todella 199, joten kaikki paikat tulevat jaetuiksi, mutta ongelmana on se, etteivät yksittäiset P(I)-arvot ole kokonaislukuja, vaan sisältävät desimaaliosan. Suurimman jakojäännöksen menetelmä on saanut nimensä siitä, että vaalipiireihin jaetaan ensinnä P(I)-arvojen kokonaislukuosan osoittama paikkamäärä. Kun näin annettujen äänten summa on pienempi kuin jaettavien paikkojen kokonaismäärä, annetaan lisäpaikka desimaaliosien suuruusjärjestyksessä vaalipiireille, kunnes kaikki paikat on jaettu. Jokainen vaalipiiri on saa siis aina P(I)-arvonsa kokonaislukuosan osoittaman paikkamäärän, mutta jotkut yhden lisäpaikan tämän lisäksi. Lisäpaikan saantimahdollisuus määräytyy P(I)-arvojen desimaalisen suuruusjärjestyksestä käsin,

tai toisin sanoen, jakojäännösten suuruusjärjestyksen perusteella.

Menettely on luonnollisen tuntuinen, mutta saattaa johtaa outoihin seuraamuksiin silloin, kun edustuslaitoksen paikkamäärä jostakin syystä muuttuu tai tietyntyyppisten väestömuutosten yhteydessä. Suomen eduskunnan paikkaluku on pysynyt samana koko itsenäisyytemme ajan, joten Alabaman paradoksin nimellä kulkeva ilmiö ei ole meillä esiintynyt.

Paradoksin taustana on Yhdysvaltain edustajainhuoneen laajeneminen 1800-luvun lopulla. Käytäntönä oli, että uudet osavaltiot saivat väestöosuuttaan vastaavan määrän edustajainhuoneen paikkoja. Samalla edustajainhuoneen kokoa lisättiin. Osavaltioiden paikkamääriä laskettaessa käytettiin suurimman jakojäännöksen periaatetta. Alabaman liittyessä liittovaltioon käytettiin laskennan pohjana vuoden 1880 väestönlaskennan tietoja. Yhdysvaltain väestönlaskentatoimiston pääkirjuri C. W. Seaton havaitsi kummastukseks, että ao. väestötietojen nojalla Alabama olisi oikeutettu 8 edustajaan, mikäli edustajainhuoneen kokonaispaikkaluku olisi 299, mutta vain 7 edustajaan, jos kokonaispaikkaluku olisi yhtä suurempi eli 300 (ks. taulukko 1). [7]

osavaltio	299 paikkaa	300 paikkaa
Alabama	7,646	7,671
Texas	9,640	9,672
Illinois	18,640	18,702

Taulukko 1: *Alabaman paradoksi*

Kun 299 paikkaa oli jaossa, Alabama oli viimeinen lisäpaikan saaneista osavaltioista. Kun paikkamäärä suureni yhdellä, muuttuivat tietenkin myös P(I)-arvot ja erityisesti niiden desimaaliosat. Kuten taulukosta nähdään, Texas ja Illinois siirtyivät desimaaliosuuksien suuruusjärjestyksessä Alabaman edelle, jolloin jälkimmäinen ei enää saanutkaan 8. paikkaa.

Edustuslaitoksen paikkaluvun säilyessä kiinteänä, ei Alabaman paradoksia voi esiintyä, joten Suomen historiasta sitä on turha etsiä. Suurimman jakojäännöksen menetelmään liittyy kuitenkin muitakin hieman outoja mahdollisuuksia, kuten väestöparadoksi. Väestön siirtyessä vaalipiiristä toiseen saattaa hyvinkin käydä niin, että luovuttajavaalipiiri menettää paikan, mutta ei suinkaan saajavaalipiirille, vaan jollekin kolmannelle vaalipiirille, jonka väestö on saattanut pysyä aivan ennallaan tai jopa vähetä hieman. Seuraava

taulukko on laadittu vuoden 1997 väestötietojen perusteella. Siinä on ajateltu maakuntapohjaisia vaalipiirejä siten, että manner-Suomessa olisi 19 vaalipiiriä. Uudenmaan, Helsingin ja Satakunnan osalta tiedot käyvät ilmi taulukosta 2.

vaalipiiri	väestö 1997	P(I)-arvo	paikat
Uusimaa	708 899	27,620	28
Helsinki	532 361	20,742	21
Satakunta	243 174	9,474	9
.....			
yhteensä	5 107 584	199	199

Taulukko 2. Paikkajako maakunnissa 1997.

Tehdäänpä nyt seuraavanlainen ajatuskoe: 5000 henkilöä muuttaa Uudeltamaalta Helsinkiin muiden vaalipiirien (ml. Satakunta) väestön pysyessä ennallaan. Muutoksen tuloksena P(I)-arvot ovat 27,425 Uudellamaalla, 20,936 Helsingissä ja 9,474 Satakunnassa. Näin ollen Uusimaa ei enää ole oikeutettu desimaaliosan perusteella määräytyvään lisäpaikkaan, vaan sen saa Satakunta, jonka väestömäärän on oletettu pysyvän ennallaan (tai jopa marginaalisesti vähentyneen). Uusi paikkajako näiden kolmen vaalipiirin kesken olisi siten Uusimaa 27, Helsinki 21, Satakunta 10. Väestömuutoksen tuloksena siis paikkoja saattaa siirtyä vaalipiiristä toiseen oudolla tavalla.

Suurimman jakojäännöksen menetelmä ei kuulu ns. jakajamenetelmiin. Jälkimmäisten keskeisenä piirteenä on se, että kannatus tai väestö jaetaan tietyllä kasvavalla lukusarjalla siten, että jaon tulos määrää vertausluvun, jonka perusteella paikat jaetaan puolueille tai vaalipiireille. Toinen Suomessa käytössä olevista suhteellisista menetelmistä, d'Hondtin sääntö, taas kuuluu jakajamenetelmiin. Jakajamenetelmien periaatteenä on se, että määrätään tietty kannatusmäärä, joka oikeuttaa yhteen edustajapaikkaan. Niinpä esimerkiksi d'Hondtin menetelmää sovellettaessa tietyssä vaalipiirissä määrätään sellainen äänimäärä, jota jakajana käyttäen saadaan puolueille tai vaaliliitoille sellaiset osamäärät, että ne alas-päin pyörästettyinä summautuvat vaalipiirin kokonaispaikkamäärään. Toinen jakajamenetelmä, Websterin menetelmä, taas perustuu sellaiseen jakajaan, jolla jaettuina puolueiden ja vaaliliittojen äänimäärät tuottavat "normaalilla" pyörästyksellä summana vaalipiirin kokonaispaikkamäärän. Jostakin syystä siis meillä on käytössä kaksi toisistaan eroavaa suhteellisuusmenetelmää.

Jakajamenetelmiin liittyy niihinkin tiettyjä epätoivottavia mahdollisuuksia. Niinpä d'Hondtin menetelmällä jokin puolue saattaa jos-

kus saada suhteettoman suuren paikkamäärän, jos mittarina pidetään suurimman jakojäännöksen menetelmää. Tarkemmin sanottuna, saattaa käydä niin, jokin puolue saa enemmän paikkoja kuin sen P(I)-arvo pyörästettynä ylöspäin edellyttäisi.

Suuria periaatekysymyksiä

Vuoden 1906 vaalilaki asetti tavoitteekseen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden sekä suhteellisen vaalitavan. Suhteellisuutta toteutettiin osin samoin menetelmin kuin tänäänkin, toisin sanoen suurimman jakojäännöksen menetelmällä paikkoja vaalipiireihin jaettaessa ja d'Hondtin menetelmällä vaalipiirien sisäisessä paikkajaossa. Erona oli kuitenkin nykyistä ilmaisurikkaampi vaalilippu, joka edellytti äänestäjän valitsevan kolme parhaaksi katsomaansa ehdokasta ja esittävän näitä koskevan paremmuusjärjestyksen. Tämä antaa aiheen hieman pohtia sitä, mitä vaalien suhteellisuudella tarkoitamme. Ajatellaanpa, että tehtävä on valita kaksi jäsentä neljän ehdokkaan joukosta. Äänestäjäkunnan näkemykset ehdokkaiden keskinäisestä paremmuudesta jakautuvat seuraavasti:

30 %	30%	20%	20%
A	C	D	B
B	B	B	D
D	D	C	A
C	A	A	C

Henkilö ja ääni -periaatteen suhteellisuus päättyisi A:han ja C:hen. Sen sijaan vuoden 1906 järjestelmä varmaankin päättyisi tulokseen: B, D, jos ajatellaan, että äänestäjät merkitsisivät paremmuusjärjestyksensä vaalilippuihin näkemystensä mukaisesti. Huomion arvoista on, että henkilö ja ääni -periaatteen mukainen valinta (A ja C) koostuu ehdokkaista, joita kumpakaan puolet äänestäjäkunnasta pitää huonoimpana neljästä. B sitä vastoin on kaikkien mielestä joko paras tai toiseksi paras. D sijoittuu kaikilla äänestäjillä kolmen parhaan joukkoon.

Mikä siis on suhteellinen valinta tässä tapauksessa? Tämä lienee tulkintakysymys. Joka tapauksessa on selvää, että vuoden 1906 vaalilaki ja nykyinen vaalilakimme näkevät asian eri lailla.

Toinen suhteellisuuteen liittyvä periaatekysymys koskee sitä, mitä haluamme suhteellistaa, tai täsmällisemmin sitä, minkä haluamme jakautuvan suhteellisesti. Tässä asiassa sekä nykyinen että sadan vuoden takainen vaalilainsäädäntö ovat

kutakuinkin samoilla linjoilla: eduskuntapaikkojen halutaan jakautuvan suhteessa äänestäjien vaaleissa ilmaisemiin kantoihin. Jos siis jollakin vaaliliitolla on 10 prosentin kannatus äänestäjien keskuudessa, tulee tämän vaaliliiton saada likimain 10 prosenttia eduskuntapaikoista.

Ydinkysymykseksi nousee nyt se, mikä suhde eduskuntapaikoilla on eduskunnan "tuotoksiin", so. lainsäädäntöön. Ilmeistä on, ettei kahdellakymmenellä eduskuntapaikalla välttämättä määrätä kymmentä prosenttia eduskunnan säätämistä laeista. Itse asiassa voisi jopa väittää, ettei kahdellakymmenellä eduskuntapaikalla sellaiseenaan määrätä prosenttiakaan eduskunnan tuotoksista. Jos siis haluamme jakaa lainsäädäntövaltaa eikä pelkästään paikkoja suhteellisesti, olisi hyvä löytää menetelmä, joka muuntaisi kannatuksen lainsäädäntövallaksi. Tänä päivänä sellaista yleisesti hyväksyttyä menetelmää ei ole, joten ongelma jää edelleen pohdittavaksi. [8]

Pieniä periaatekysymyksiä

Kun kerran lainsäädännössä asetetaan tavoitteeksi suhteellisuus ja kun tämä vallitsevan näkemyksen mukaisesti tulkitaan vastaavuudeksi

vaaliliittojen kannatusosuuksien ja eduskuntapaikkaosuuksien välillä, herää lähes jokaisen eduskuntavaalin jälkeen keskustelu siitä, miksi suhteellisuus ei täydellisesti toteudu Suomessa. Tavaksi onkin muodostunut, että oikeusministeriö asettaa toimikunnan pohtimaan suhteellisuuden lisäämiseen tähtäviä toimia. Säännöllistä on niin ikään ollut, ettei muutoksista keskeisissä laskentaperiaatteissa ole saavutettu yksimielisyyttä.

Jos lähtökohdaksi otetaan henkilö ja ääni -periaatteen mukainen suhteellisuus, on merkittävin este täydellisen suhteellisuuden saavuttamisen tiellä vaalipiirijärjestelmä ja erityisesti se, että vaalipiirejä on suhteellisen paljon. Vuoden 2003 eduskuntavaalien osalta lähes kymmenen prosenttia paikoista olisi jakautunut toisin, jos koko maa olisi ollut yhtenä vaalipiirinä. Toinen suhteellisuuteen vaikuttava seikka, vaaliliitot, näytteli sekin omaa rooliaan. Ellei vaaliliittoja olisi saanut muodostaa, olisi hieman alle kymmenen eduskuntapaikkaa vaihtanut haltijaa.

Se, että d'Hondtin laskentamenetelmä suosii suuria puolueita, on ollut jo kauan tiedossa. Seuraava taulukko esittää muutamien suhteellisten vaalimenetelmien vaikutuksen suuruusluokan vuoden 2003 eduskuntavaaleissa.

puolue	kannatusprosentti	d'Hondt	Sainte-Lagüe	muunneltu Sainte-Lagüe	d'Hondt ilman vl.
KESK	24.7	55	52	54	57
SDP	24.5	53	52	52	54
KOK	18.6	40	39	40	40
VAS	9.9	19	20	20	18
VIHR	8.0	14	16	14	13
RKP	4.6	8	8	8	9
KD	5.3	7	10	9	7
PS	1.6	3	2	2	1

Sainte-Lagüe-menetelmässä vertausluvut vaalipiirissä lasketaan jakamalla vaaliliiton äänimäärä luvuilla 1, 3, 5, 7, ..., kun taas muunnellussa Sainte-Lagüe-menetelmässä ensimmäinen jakaja on 1.4 muiden jakajien pysyessä ennallaan. Muunnelma on käytössä mm. Ruotsissa.

Viime vuosina vaalijärjestelmämme on ehdotettu muutoksia eritoten siksi, että väestön muutoliikkeen seurauksena jotkut vaalipiirit ovat jäämässä hyvin pieniksi edustajalukumääriltään. Huolta on kannettu varsinkin ns. piilevästä äänikynnyksestä, eli siitä ääniosuudesta, jonka vaaliliitto tarvitsee saadakseen yhden edustajan

valituksi. Kun edustajamäärä vähenee kuuteen, nousee äänikynnys runsaasti yli kymmenen prosentin. Ilmeinen ratkaisu tähän ongelmaan olisi pienien vaalipiirien yhdistäminen, mutta tämä johtaisi helposti maantieteellisesti erittäin laajoihin vaalipiireihin.

Hallintoneuvos Lauri Tarastin taannoin julkisuudessa esittämä ajatus laskennallisista vaalipiireistä poistaisi ongelman hävittämättä vaalipiirien nykyistä aluepohjaa. Esimerkiksi Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan vaalipiirien laskennallinen yhdistäminen tarkoittaisi näiden vaalipiirien yhdistämistä vain äänten laskuvai-

Oikea tulos -03	55	53	40	19	14	8	7	3		
	Kesk	SDP	KOK	Vas	Vihr	RKP	KD	PS	Kiintiö	Summa Jakaja
Kaikki äänet	689391	683223	517904	277152	223564	128824	148987	43816		13550
Bidim. tulos	51	50	38	20	16	10	11	3	199	199
Helsinki	26435	79031	78019	23081	59775	22926	11206	17342	21	21
Uusimaa	60641	114791	104734	40810	47033	46313	15936	5263	33	33
V-Suomi	43552	61367	64823	26515	21250	13081	9597	845	17	17
Satakunta	36238	38369	21662	19330	4492	0	5908	1926	9	9
Häme	34759	60289	41137	16760	11416	0	18429	918	14	14
Pirkanmaa	40957	63382	56443	30979	24050	0	14991	1220	18	18
Kym.	44127	59567	34912	11954	7767	0	9438	713	12	12
E-Savo	34205	27030	11283	2282	3410	0	4810	472	6	6
P-Savo	49301	26906	15425	15429	7399	0	12093	851	10	10
P-Karjala	33026	30639	8498	4326	5767	0	3798	635	7	7
Vaasa	83586	39039	28483	10816	5949	45930	19331	11239	17	17
K-Suomi	48532	35480	19730	13199	9027	0	10278	510	10	10
Oulu	108336	32601	22349	35604	14077	353	12332	1718	18	18
Lappi	45696	14732	10406	26067	2152	221	844	164	7	7
Summa	51	50	38	20	16	10	11	3	199	199

heessa, jolloin piilevä äänikynnys laskisi hyväksyttävämmälle tasolle. Itse vaalikampanjointi ja ehdokasasettelu tapahtuisivat nykyisissä vaalipiireissä. Ajatusta on aiemmin esitelty lisensiaatti Kimmo Kuusela, jonka ehdotus koski kaikkien manner-Suomen vaalipiirien laskennallista yhdistämistä. Tämä takaisi tietyssä mielessä täydellisen suhteellisuuden vaalipiirejä hävittämättä.

Hieman toisesta – kaksiolotteisesta näkökulmasta suhteellisuutta maksimoi ranskalaisen matemaatikon Michel Balinskin kehittelemä menetelmä. Sen perustana on Websterin eli Sainte-Lagüen jakajamenetelmä. [9] Yllä oleva taulukko havainnollistaa menettelyn periaatetta vuoden 2003 eduskuntavaalien aineistoa käyttäen.

Valtakunnallisten äänimäärien suhteen määrätään kullekin puolueelle kuuluva paikkamäärä Websterin säännöllä. Tämän mukaan etsitään sellaista (äänimäärä)jakajaa, jolla jaettuna ja normaalisti pyöristettynä kunkin puolueen saama äänimäärä antaa tuolle puolueelle sellaisen määrän paikkoja, että kaikkien puolueiden paikkasumma on sama kuin eduskunnan paikkaluku. Siten puolueen paikkamäärä on sen äänimäärä jaettuna mainitulla kaikille puolueille yhteisellä jakajalla pyöristettynä ylös- tai alaspäin samoin kuin desimaalilukujen käsittelyssä normaalisti menetellään. Näin saamme kullekin puolueelle kuuluvan paikkamäärän. Websterin säännöllä määrätään myös kustakin vaalipiiristä valittavien edustajien lukumäärä. Jakajana on tällöin

tietty asukasmäärä, joka keskimäärin edustaja-paikkaa kohti maassa tarvitaan.

Puolueiden ja vaalipiirien edustajamäärät määräävät nyt kaksiolotteisen suhteellisuuskongelman, jonka Balinski ratkaisee määräämällä kullekin taulukon riville ja sarakkeelle jakajan samaan tapaan kuin edellä, ts. siten, että pyöristettyinä normaalisti rivit summautuvat vaalipiirin edustajien lukumääräksi ja sarakkeet tietyn puolueen kokonaispaikkamääräksi. Taulukon kunkin ruudun ilmaisema paikkamäärä saadaan jakamalla vastaavan vaalipiirin ja puolueen äänimäärä rivi- ja sarakejakajien tulolla.

Balinskin menetelmä on erinomaisen soveltuva tilanteisiin, joissa väestömuutokset aiheuttavat piilevien äänikynnysten kohoamisen sietämättömän korkeiksi. Menetelmän ehkä mielenkiintoisin ominaisuus on koherenssi. Otetaan esimerkiksi taulukon kaksi vaalipiiriä, Uusimaa ja Varsinais-Suomi. Websterin menetelmällä niille kuuluu 33 ja 17 paikkaa. Jos nyt keskitymme pelkästään näiden kahden vaalipiirin keskinäiseen paikkajakoon, on jaossa 50 paikkaa. Koherentit menetelmät päätyvät tässä tapauksessa – taulukon äänimääräjakautumalla – jakoon 33–17. Toisin sanoen ”globaali” ja ”lokaali” paikkajako osuvat yhteen koherentteja metodeja käytettäessä. Tämä on tärkeä oikeudenmukaisuusominaisuus. Balinski on osoittanut, että kaksiolotteisissa paikkajako-ongelmissa vain jakajamenetelmillä – kuten Webster, Sainte-Lagüe ja d’Hondt – on tämä

ominaisuus. Toisin sanoen esim. suurimman ja-kojääännöksen menetelmä ei ole koherentti.

Balinskin menetelmä on käytössä Sveitsissä Zürichin kantonissa ja tulee todennäköisesti käyttöön Färssaarilla lähitulevaisuudessa. [10] Sen takaama suhteellisuus on henkilö ja ääni -merkityksessä maksimaalinen. Kaikissa tapauksissa se ei kuitenkaan takaa yksikäsitteistä paikkajakoa, mutta tällaisten poikkeustapausten esiintymistä pidetään äärimmäisen epätodennäköisenä.

Arvauksia tulevasta

Piilevään äänikynnykseen nojaava argumentointi edustaa pitkää perinnettä Suomen vaalilainsäädäntökeskustelussa. Samantapaisia näkökohtia kuultiin jo sadan vuoden takaisessa vaalilakikeskustelussa. Meidän aikamme uutuus on kuitenkin se, että piilevää vaalikynnystä halutaan – paitsi laskea pienissä vaalipiireissä – myös nostaa suurissa vaalipiireissä. Tätä uutuutta on mielestäni vaikeampi perustella eikä Uudenmaan vaalipiirin jakaminen ole helpoksi osoittautunutkaan. Jos kuitenkin halutaan koko maahan sama piilevä äänikynnys, olisi luontevinta tarkastella maata laskennallisesti yhtenä vaalipiirinä ja asettaa sitten selkeästi määritelty äänikynnys, kuten monissa maissa on tehty.

Merkittävästi uskalletumpi arvaus tulevaisuuden vaalijärjestelmästä sisältää pakostakin huomattavan spekulatiivisia aineksia. Kuvittelisin, että ahkerasti lottoava, erilaisiin teknisiin viihde- ja apuvälineisiin halukkaasti tarttuva kansa voisi mieluusti omaksua nykyistä vivahteikkaammat äänestystavat ja -tekniikan. Kun sata vuotta sitten arveltiin kansalaisten kykenevän löytämään kolme parasta ehdokastaan, luulisi tämän onnistuvan nykyäänestäjällekkin. Luultavasti jopa jonkinlainen pistesijoittelu onnistuisi pienen opastuksen jälkeen suomalaiselle äänestäjälle tyylipuhtaasti. Esim. 100 pisteen sijoittelu eri ehdokkaille ei varmaan tuottaisi vaikeuksia niille, jotka ylipäätään käyvät äänestämässä.

Eri asia sitten on, mistä tulevaisuudessa äänestetään. Nykyiseen henkilö- ja listavaalin yhdistelmään kohdistuu tavan takaa paineita puhtaasti listavaalin suuntaan. Jos nämä paineet pääsevät voitolle, on vivahteikkaamman äänestystavan käyttöönotto sitäkin suositeltavampaa. Jos vain puolueista äänestettäisiin, saattaisi olla varmaan paikallaan sallia mielipiteen ilmaisu useammas- ta kuin yhdestä puolueesta.

Vivahteikkaan äänestysmenetelmän saattaisi kuvitella lisäävän äänestysaktiivisuutta, mutta

paljon riippuu siitäkin, mitä laskentamenetelmää tultaisiin käyttämään. Vuoden 1906 vaalilain omaksuma pistelaskujärjestelmä on vain yksi monista mahdollisista. Vaikka tuo järjestelmä on yhden ehdokkaan valintaan päätyvässä vaaleissa herkkä erilaisille ”vaalijuonille”, on se monijäsenisten edustuselinten vaalissa kelpo vaihtoehto erityisesti vähemmistönsuojaominaisuuksiensa vuoksi. Sillä on kuitenkin lukuisa joukko kilpailijoita, joista on vara valita.

Äänestystekniikka on sekini pysynyt pitkälti samanlaisena Suomessa vuosikymmenten ajan. Muutoksen merkkejä on kuitenkin aavisteltavissa. Ennakkoon äänestävien osuus on ollut jo lähes puolet aktiiviäänestäjistä. Äänestäminen on arkipäiväistymässä. Jopa marketeissa voi äänestää. Virossa kuuluu jo äänestetyt internetin välityksellä. Meilläkin vaalikoneet ovat jo käytössä, tosin lähinnä ehdokkaiden valinnan valmistelua ja vaalikampanjointia edesauttamassa. Tietotekniikan ja matemaattisen kryptografian keinoin salaisen äänestämisen tekniset ongelmat on pitkälti ratkaistu, joten on arveltu, että meilläkin lähitulevaisuudessa otetaan ensi askelet tietoverkkoäänestämisen tiellä.

Ennen kuin kotipäätteiltä äänestetään valtiollisissa vaaleissa, pitää vaaleja koskevan ajattelun kuitenkin muuttua. Vaaleissa kukin kansalainen viestittää käsityksensä siitä, miten kansakunnan julkisia asioita tulisi hoitaa. On pidetty tärkeänä, että kansalaisen käsitys välittyy poliittiseen prosessiin ”puhtaana”. Kaikenlainen painostus, kuten lahjonta, kiristys ja uhkailu, on haluttu sulkea pois vaalitapahtumasta. Tähän on tähdätty mm. säätelemällä suhteellisen yksityiskohtaisesti vaalihuoneistojen ja muiden äänestyspaikkojen ulkonaisista puitteista ja vaalitoimihenkilöiden toiminnasta. Kotipäätteeltä äänestäminen poistaisi julkisen takuun vaalivapaudelta. Äänestämisestä voisi tällöin tulla epätoivotulla tavalla sosiaalinen tapahtuma. Samoin mahdollisuudet äänten myyntiin ja ostoon nousisivat ennen näkemättömälle tasolle.

Oikein käytettynä tietotekniikka on kuitenkin arvokas väline vaaleissa. On luultavaa, että julkisessa valvonnassa olevilla äänestyspaikoilla tullaan tulevaisuudessa äänestämään päätteiltä. Täten epäselvien numeroiden tulkintaongelmat poistuvat ja laskenta nopeutuu. Erilaisten äänestyslaitteiden ja -teknologioiden kehittäminen on nykyään merkittävää liiketoimintaa, joten keskustelu erilaisista vaihtoehtoisista teknisistä ratkaisuista tulee varmaan ennen pitkää Suomeenkin.

Vuoden 1906 valtiopäiväjärjestystä ja vaalilakia valmistelleet olivat suomalaisen demokratian

perustajia: visionäärejä, analyytikkoja ja realisteja. Heidän luomuksensa ansaitsee syvimmän kunnioituksen. Sitä se on toki nauttinutkin, sillä monet sata vuotta sitten esitetyt argumentit ja niiden pohjalta tehdyt menettelytapalinjaukset ovat vieläkin läsnä vaalilainsäädännössämme.

Tekijä kiittää VTM Juha Heliniä ja FT Tommi Meskasta avusta tämän artikkelin laadinnassa sekä akateemikko Olli Lehtoa Tieteen päivillä 12.1.2007 pidetyn esitelmän yhteydessä esitetyistä rakentavista huomautuksista.

VIITTEET

- [1] Ks. Lauri Tarasti ja Heimo Taponen (1996): *Suomen vaalilainsäädäntö*, 3. tark. painos, Helsinki: Edita, s. 32-37 ja Lauri Tarasti (2006): *Vaali- ja puoluelainsäädäntö*, Helsinki: Edita, s. 13-15.
- [2] Eduskunnan uudistamiskomitea 1906, s. 59.
- [3] Eduskunnan uudistamiskomitea 1906, s. 61.
- [4] Eduskunnan uudistamiskomitea 1906, s. 91.
- [5] Eduskunnan uudistamiskomitea 1906, s. 114.
- [6] Eduskunnan uudistamiskomitea 1906, s. 114.
- [7] Michel Balinski ja H. Peyton Young (1982): *Fair Representation*, New Haven: Yale University Press, s. 39.
- [8] Aihetta koskeva kirjallisuus sitä vastoin on varsin laaja. Kattavin monografiatyypinen teos äänestysvallan mittaamisesta on Dan S. Felsenthal ja Moshé Machover (1998): *The Measurement of Voting Power*, Cheltenham: Edward Elgar.
- [9] Menetelmän teoreettista taustaa on esitelty artikkelissa Michel Balinski: *Apportionment: Uni- and Bi-Dimensional*, s. 43-53 teoksessa Bruno Simeone ja Friedrich Pukelsheim (toim.) (2006): *Mathematics and Democracy*, Berlin-Heidelberg-New York: Springer Verlag. Sovellus Zürichin kaupunginvaltuustovaaleihin löytyy saman teoksen artikkelista Friedrich Pukelsheim: *Current Issues of Apportionment Methods*, s. 167-176.
- [10] Fär-saarten vaalijärjestelmän ominaisuuksista, ks. Petur Zachariassen ja Martin Zachariassen: *A Comparison of Electoral Formulae for the Faroese Parliament*, s. 235-251 yllä mainitussa teoksessa.

Kirjoittaja on professori Turun yliopiston valtio-opin laitoksella. Kirjoitus perustuu esitelmään Tieteen päivillä 12.1.2007.